

Iggersovo stanovisko, blízké Chartierovu, by tak bylo nemalou měrou podobné koncepci *adekvátního rozumění* Maxse Webera. Přes veškerou důslednou kritičnost, kterou Iggers i Chartier při formulaci svých názorů vykazují, je namísto však otázka, zda založení historické vědy definicí jako vědy vztahující se ke skutečnosti není pouhým – pravda nutným – *výchozím axiomem*? Ostatně na takovýchto axiomech je založena takřka každá humanitní věda.

Jan Horský

Helen P. Fryová: Čítanka židovsko-křesťanského dialogu, Kalich-Vyšehrad, Praha 2003

Kniha Helen Fryové se objevuje na našem knižním trhu v české verzi necelých deset let po svém původním vydání ve Velké Británii. Jde o tematický sborník původních či již publikovaných příspěvků řady známých i méně známých osobností křesťanské i židovské náboženské orientace. K jeho tematickému zaměření lze říci, že v rámci teologické literatury tohoto druhu jde o téměř ojedinělý počín.¹ Pohled do historie křesťansko-židovského dialogu nám ostatně ukazuje, že rozhovor o stěžejních otázkách vlastní víry Židů a křesťanů se začal seriozně rozvíjet teprve po druhé světové válce.

Sborník se skládá z několika tematických částí zahrnujících všechny podstatné, ale rovněž problematické otázky, které si navzájem kladou členové obou monoteistických společenství. Povaha vzájemných křesťanských a židovských výpovědí a hod-

nocení je velmi otevřená s kultivovaným přístupem v naslouchání partnerovi v dialogu, jehož obsahem je odlišné židovské a křesťanské pojetí spásy, vykoupení, vzkříšení mrtvých i rozdílnost ve čtení a interpretaci biblických posvátných textů. Bezesporu klíčovým námětem je také společné uvažování o důsledcích antisemitismu a holocaustu. Texty procházejí napříč teologickým spektrem a zahrnují ortodoxní, reformní i liberální stanoviska judaismu a křesťanství. Jednotlivá témata mají pochopitelně také různý důraz na probíranou otázku a nestejně obsáhlý je i rozsah diskutovaného textu. V Čítance jsou rovněž uvedena některá oficiální stanoviska světových církví. Přílohu českého vydání doplňuje pozoruhodný text židovského prohlášení o křesťanství Dabru emet, pocházející od mezidominační skupiny židovských intelektuálů a Prohlášení synodu ČCE. Na konci každého jednotlivého oddílu knihy je uváděna doporučená literatura. Bezesporu nikoliv náhodou je na několika místech textu zmiňován zápas Jáakoba² s „neznámým“, jako symbol hlubokého vnitřního boje provázejícího cestu životem snad každého poctivě uvažujícího věřícího člověka. Společně vedený dialog přináší i jiná důležitá poznání včetně toho základního, že být Stvořitel promlouvá k lidem v různých jazycích, kulturních formách a tradicích, přesto každý jednotlivý člověk má být vnímán jako obraz Boží.

Soubor textů v jedné z prvních kapitol se zabývá možnou souvislostí mezi po staletí uplatňovanými církevními námitkami a výtkami vůči Židům a vývojem světského antisemitismu a zkoumá též vazby mezi těmito postoji a událostmi šoa. Helen Fryová sice upozorňuje na to, že holocaust dialog mezi židy a křesťany nezahájil, protože existoval

¹ roce 1999 vyšla kniha *Dialog křesťanů a Židů*, vydaná v nakladatelství Vyšehrad Společnosti křesťanů a Židů u nás. Zánovně rozmanitý sborník uvádí řadu článků, studií, reflexí a polemik významných představitelů křesťansko-židovského dialogu u nás i v zahraničí.

² Genesis, 32:25-30

v omezené míře již dříve³, byl však impulsem k dalekosáhlým změnám v křesťanském vztahu k židovství. Jak je známo z minulosti, byly dějiny židovského soužití s křesťanskou společností i velmi dramatické a místy se vyznačovaly tvrdým pronásledováním a útlakem. Probíhala **sice** také období relativního klidu a bezkonfliktního soužití, jako např. ve středověkém Španělsku nebo Itálii nebo i u nás⁴, ale bohužel propukaly i negativní jevy ze strany militantních stoupenců křesťanství. Vytvářela se protižidovská legislativa, vyskytovaly se násilné konverze a křesty, udržovaly se mýty o rituálních vraždě i vznášela obvinění z bohovraždy.

V kapitole o antisemitismu či antijudaismu, kde početní převahu v diskusi mají křesťanští teologové, polemizuje emeritní profesor hebrejských a židovských dějin na Harvardské univerzitě v USA Yerushalmi s křesťanskou teoložkou Ruetherovou o jejím tvrzení, že antisemitismus je odvrácenou stranou christologie. Profesor nepopírá vliv středověkého antijudaismu na antisemitismus současný, **pochybuje** však o tom, že moderní antisemitismus je pouze metamorfovaný středověký křesťanský antisemitismus. Naopak zdůrazňuje, že i když do jisté míry protižidovské křesťanské učení skutečně ovlivnilo sekulární antisemitismus, církev sama nikdy genocidu neobhajovala. Šoa je podle něj „důsledkem veskrze moderního, novopohanského státu“.

Přestože otázka převažujícího křesťanského mlčení během genocidy Židů za druhé světové války vyvolala určitou diskusi, kapitola zabývající se tématem šoa se **soustředila** na problém teologický. Je proto **pochopitelné**, že většina textů v *Čítance o holokaustu*

pochází od židovských autorů. Vrchní rabín spojených hebrejských kongregací Společenství národů Sacks společně se židovským teologem Fackenheimem, který přežil holokaust a dnes žije v Izraeli, jsou zajedno v tom, že je **důležité** přežít jako lid boží. Oproti tomu židovský filosof a znalec Talmudu Berkovits se chápe jóbovského tématu. Jedním ze způsobů, jak vysvětlit, proč spravedlivý národ stihlo nevysvětlitelné utrpení, je identifikace s Jóbem. Přesto si uvědomuje, že mezi Jóbovou situací a šoa je hluboký rozdíl. Podle **canterburského** profesora Cohna-Sherboka **naopak** strašlivé utrpení a umírání v šoa nutně vedou k víře v posmrtný život. Spravedliví trpící pro posvěcení Božího jména jsou po smrti ospravedlněni. Další reflexí je názor profesora náboženství z USA Rubensteina, který je patrně nejradikálnější teologickou odpovědí na šoa. Podle tohoto názoru po Osvětimi Bůh tradičního judaismu zemřel. Odpověď na toto radikální tvrzení dává ortodoxní rabín z anglického Oxfordu Solomon. Věří, že judaismus má zdroje k tomu, aby se bez dramatických změn zabýval holokaustem, zdůrazňuje, že utrpení vždycky patřilo k životu a holokaust sám o sobě nezpochybňuje víru v Boha. Ze strany křesťanských teologů je holokaust otřesnou událostí taktéž i pro křesťanství. Plynou z něj vážná ponaučení, která je třeba začlenit do křesťanské historie a teologie, především jak přiznat teologický prostor trvajícím existencím judaismu. Z křesťanských denominací postoupila v tomto směru nejvíce katolická církev.⁵

Další kapitola *Čítanky* se věnuje patrně nejcitlivějšímu tématu v křesťansko-židovském dialogu, jímž bezesporu je křesťanská misie. Po dlouhá staletí učila církev, že křesťanství jako skutečný dědic biblických

³ Mezinárodní rada křesťanů a Židů byla založena v roce 1942 ve Velké Británii

⁴ T. Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, 1993, P. Johnson, *Dějiny Židů*, 1990

⁵ *Nostra Aetate*, 28. října 1965

zaslíbení židovství nahradilo. Židé byli pro své odmítání Krista považováni za slepé a nevědomé, docházelo k vynuceným konverzím, násilným křtům a pronásledování. Skutečnost, že Židé nepřijali křesťanství, je pro mnohé křesťany dodnes těžko pochopitelná. Z křesťanů, kteří se zapojili do dialogu někteří soudí, např. canterburský biskup Carey, že křesťané a Židé by měli doložit pravost svých vlastních tradic a v otevřenosti a lásce dovolit, aby pravda vyšla najevo. Jiní, jako např. anglikánský teolog Braybrooke se naopak domnívají, že by se misie měla soustředit na lidi nevěřící, nebo na ty, kteří odvíry odpadli. Oddíl textů knihy zaměřený na téma křesťanských misí zahrnuje rovněž židovské pojetí misie tlumočené Bayfieldem, představeným reformovaných synagog v Anglii. Židovská misie je založena na svědectví. Judaismus přijímá konvertity, ale aktivně je nevyhledává. Jinými slovy, židovské křesťanství a poslání se zakládá na věrnosti Smlouvě a Tóře. Člověk se nemusí stát Židem, aby „měl podíl na příštím světě“.⁶ Zajímavé je, že jedním z nejradikálnější vyjádřených příspěvků ke křesťanské misii uvedeným v této kapitole je výrok židovské feministické teoložky: „Hitler se snažil vyhladit všech ny Židy, zdá se, že křesťanští misionáři usilují o totéž“. Měnící se přístup k misii a konverzi Židů se projevuje v postojích jednotlivých církevních představitelů a křesťanských uskupení různých denominací. Stanovisko jak na pluralitu názorů reaguje pravoslavná církev, uvádí závěrečná část tohoto oddílu knihy.

Další kapitoly rozpracovávají diskuzní formou teologické odlišnosti v pojetí obou náboženství, jako je křesťanské a židovské chápání spásy, vykoupění, hří-

chu, oběti a co pro obě společenství představuje postava historického Ježíše. Z paralelní polemiky obou stran vyplývá, že Židé a křesťané sdílejí společnou naději na vykoupění lidstva. Shodují se v tom, že osobní spásy lze dosáhnout zde a nyní, ale plnost spásy teprve celý svět čeká. Dlužno však říci, že křesťané a Židé často užívají stejnou terminologii, věroučný obsah je však odlišný. Myšlenka oběti, hříchu a pokání je obsažena v samém jádru židovství a křesťanství. V obou tradicích oběť představuje symbol i skutečnou realitu spojení člověka s Bohem, umožňující pokání a obnovující znovu vztah s Bohem. Kulticky a rituálně se však tyto tradice výrazně odlišují podobně jako je tomu u dalších zmiňovaných témat. Také Mesiáše si obě společenství představují odlišně. Židovští teologové převážně nepocítují obtíže pochopit židovského Ježíše, přijmout jej za velkého židovského proroka, ale odmítají Krista křesťanské víry. Poslední ukázka tohoto tématického oddílu knihy ze známého díla Franze Rosenzweiga Hvězda vykoupění, je doporučována těm, kteří se chtějí vážněji zabývat křesťansko-židovským dialogem. Všem výše zmiňovaným tématům předchází text zabývající se fenoménem izraelské země.

V prvním úryvku klade rabín z USA Kushner důraz na emocionální pouta mezi židovstvem a jeho zemí zatímco jeho spoluúčastník v dialogu, ortodoxní Žid z Izraele Greenberg racionálně zdůrazňuje historické ztotožnění Židů se zemí a dovozuje, že židovský stát je pro přežití Židů nezbytný. Je také útočištěm pro Židy, kteří jsou v jiných zemích pronásledováni. Z teologického hlediska zaslíbil Bůh podle hebrejských Písem tuto zemi Abrahámovi. Naděje na návrat do ní byla vždy součástí hebrejských modliteb, tužeb, přání i racionálního myšlení. Pro křesťany je tato země svatá, neboť se

⁶ *Slovník křesťansko-židovského dialogu*, Praha: Oikúmené, 1994

zde narodil a zemřel Ježíš. Jeruzalém je místo posvěcené tajemstvím spásy, které se v něm odehrálo a je především symbolem transcendentní a duchovní reality. Pozdní uznání židovského státu Vatikánem v prosinci 1993, jehož oddalování však nebylo motivováno teologicky, ale politicky, je pro Židy významným rozhodnutím a spatřují v něm rovněž nápravu dlouhotrvající historické a teologické deformace.

K charakteristice některých závažnějších kapitol Čítanky židovsko-křesťanského dialogu je třeba ještě zmínit osobnosti, jejichž plodný přínos křesťansko-židovskému dialogu je něčím více než vzácným projevem otevřenosti lidského ducha na poli lidské vzájemnosti a důvěry. Takovým příkladem je dialog o spásy, který spolu vedli ortodoxní Žid Pinchas Lapide a novozákonní badatel a katolický teolog Karl Rahner. Jejich rozhovor nepostrádající oboustranně britkost intelektu i niternou teologickou erudici vyjadřuje vzájemnou hlubokou úctu k náboženské tradici druhého i porozumění tomu, proč je druhý partner dialogu jiný. Podobnou noblesu ducha předvádí rozhovor Pinchase Lapida s evangelickým novozákonníkem Ulrichem Luzem.

Čítanka křesťansko-židovského dialogu pestrou paletou témat včetně feministického diskursu mezi křesťankami a židovkami, splňuje záměr, který si editorka předsevzala. Lze ocenit i dobrou kvalitu českého překladu doplněného o přílohu nových teologických dokumentů. Knihu lze doporučit nejenom úzkému okruhu odborníků, ale také širší čtenářské veřejnosti se zájmem o tuto náročnou a velmi závažnou tematiku, která přesahuje teologický rámec své působnosti v současném globalizovaném světě. Škoda, že pro větší přehlednost neobsahuje publikace jmenný a tematický rejstřík, který by usnadnil snazší orientaci v textu.

Jana Doležalová

Jean-Marc Charlot: Pour une théorie de la littérature mineure, Gallimard, Paris 1998

Jak již název – *Za teorii menšinové literatury* – napovídá, hlavním inspiračním zdrojem Charlotovy pozoruhodné monografie je Deleuzova a Guattariho koncepce „menšinové literatury“, kterou prezentují ve své knize o Kafkovi. Zároveň je však třeba říci, že Charlot tomuto východisku dává zcela nový rozměr, díky němuž jeho práce náleží daleko spíše do oblasti sociologie literatury, neboť ona „menšinovost“, která byla původně u Deleuze a Guattariho emblémem určitého vztahu spisovatele a jeho řeči (a v důsledku toho byl „menšinovým“ autorem nejen Kafka, ale třeba také Céline), u něj vyznačuje daleko spíše určitou tematickou stránku zkoumaného materiálu. Nejedná se tedy o žádnou teorii literární produkce (v tom smyslu, v jakém tento pojem razil Pierre Machérey), ani o zkoumání silových vztahů v rámci „literárního pole“ (o jaké se pokoušel Pierre Bourdieu), nýbrž – podle autorových vlastních slov – o „mapování některých dílčích rysů menšinové literatury“ (s. 28). Pokud autor mluví o „dílčích rysech“, je tomu tak zejména proto, že ambicí této monografie není prezentovat nějakou obecnou teorii, ale exemplifikovat předkládané hypotézy na konkrétních případech.

Není překvapivé, že první kapitola celé knihy je věnována dílu Marguerite Durasové, do něžž menšinovost neprolíná v podobě geografické příslušnosti autorky, ale v podobě jistých tematických prvků jejích románů. Nejsymptomatictější z nich je podle autora zcela specifický vztah, který Durasová ve svých textech nastoluje mezi figurou a pozadím: takto například v románu *Vicekonzul* mytická postava kalkatské žebračky „přerůstá svou vlastní rovinu“ (s. 72),